

Nagyon helyes, hogy a szerző több, nem egyszer különös és szórakoztató esetet is bemutat, amelyek bizonyítják, hogy a névhasználat politikai érzékenységet sérthet. Ez többnyire az ország nevének lefordításából, az ún. belső név és külső név különbözőségéből adódik. Jó stílussal, személyes véleménnyel kiegészítve tér ki például az *Elefántcsontpart* ~ *Côte d'Ivoire*, *Fehéroroszország* ~ *Belarusz* ~ *Belorusszia*, *Csehország* ~ *Cseh Köztársaság*, *Kína* ~ *Kínai Népköztársaság* névhasználat problémájára, vagy a túlzott óvatosságból adódó helytelen névhasználatra (pl. *Ír Köztársaság*). Kevésbé közismert eseteket hoz fel arra, hogy a magyar külügyi gyakorlatban – éppen az érzékenység tisztelgésében – a mindennapi nyelvhasználattól eltérően használnak neveket (pl. *Grúzia* ~ *Georgia*, *Salvador* ~ *El Salvador*).

Az elemzéseket különféle listák egészítik ki. Ilyen a magyar Földrajzinév-bizottság által gondozott Ország- és területnevek című lista, valamint az ENSZ földrajzi neveket foglalkozó szakértői csoportjának (UNGEGN) listája, mely az országok ún. rövid és hosszú nevét angol, francia, spanyol, orosz, kínai és arab nyelven adja meg. A harmadik névlista (Az államok listája cím alatt) egy javaslat, amely több országnév és államnév esetében eltér a Földrajzinév-bizottság anyagától. Feltétlenül támogatom, hogy ez a bizottság mielőbb foglalkozzon TAKÁCS PÉTER sajátos jogi alapú megközelítésének eredményével. Összeállítása kiegészül még egy szokatlanul „olvasmányos” táblázattal, amely felsorolja az államtöredékeket, a töredékállamokat, illetve a szerző által projektállamnak nevezett, nem létező államalakulatokat. Az ezekhez tartozó jegyzetek nemcsak tényesrűek, és a szerző elméleti álláspontját tükrözik, hanem TAKÁCS PÉTER humorérzékét is igazolják.

Végezetül: aki nemcsak belelapoz, de el is olvassa a könyvet, az végül rájön, mire utal a címben a *rózsa*.

GERCSÁK GÁBOR
Eötvös Loránd Tudományegyetem
Informatikai Kar

The British 19th Century Surname Atlas **[A 19. századi brit családnevek atlasza]**

Archer Software, ver. 1.20. CD-ROM, 2015.

1. A kiadvány fő jellemzői. Az Archer Software kiadványaként megjelenő CD-ROM az 1881-es országos népszámlálási kérdőívek alapján tárolja és teszi kereshetővé Anglia, Skócia és Wales korabeli család- és keresztnéveit. STEVEN ARCHER névatlaszának első kiadása 2003-ban jelent meg, az azóta 1.20-as verziót elérő változat 2015 márciusában vált hozzáférhetővé. Az összesen több mint 560 000 címszót tartalmazó interaktív CD-ROM a keresési eredményeket térképre vetítve és gyakoriság alapján súlyozva jeleníti meg, s így névföldrajzi kutatásokra is alkalmas.

2. Az adatbázis tartalma és keresési lehetőségei. Az adatbázis forrásanyagát adó 1881-es országos népszámláláskor a felgyűjtendő területet 95 megyére, azon belül Angliát

és Walest 635, Skóciát 205 körzetre osztották. E körzetek lakosságának száma összesen közel 30 millió fő volt, melyből kb. 26 millió élt az angol és walesi, 3,7 millió pedig a skót vidéken. A pontos lakossági adatokat megyénként, körzetenként is látjuk az adatbázisban, referenciaértékként is szolgálva a család- és keresztnévek kutatásaihoz. Az adatbázis több mint 400 000 család- és 160 000-nél is több keresztnévet, variánst tartalmaz, melyek közül körzetenként és összesítve is lekérdezhajük a névviselők számát.

A program elindítása után választhatunk, hogy család- vagy keresztnévet szeretnénk-e keresni. Az egyszerű kereséskor a betűrendbe sorolt nevek közül az általunk kívánt név adatait a Display Map gombra kattintással helyezhetjük térképre. A képernyő jobb oldalán automatikusan megjelenő térképen azonnal látjuk a név nagy-britanniai megoszlását és adott régióbeli gyakoriságát. Az összetett keresés menüpont alatt lehetőségünk van egyszerre több nevet összeválogatni, így egy név variánsaira vagy valamely általunk választott szempont szerint összerendezett nevekre is kereshetünk, majd egy közös térképen jeleníthetjük meg. Ha e módszer nem megfelelő, mert nem különülnek el kellőképpen az adatok, a Four Map lehetőséggel négy egymás melletti, de egymástól független térképre rendezhetők az értékek. Ha nem egy név, hanem egy megye teljes személynévállománya érdekel minket, a County Surnames menüponttal ezt is listázhatjuk. Az átláthatóságot és a reális viszonyítást segíti a Reference menüpont, amely alatt a megyénként és körzetenként összegzett népszámlálási adatokat tekinthetjük meg összehasonlításul.

A találati halmaz megjelenítését több szempont szerint is személyre szabhatjuk. Megválaszthatjuk az elterjedtség számításának módját (összes előfordulás vagy a sűrűség 100 000 főre vetítve), hogy megyénként vagy körzetenként legyenek-e feltüntetve, látszódjának-e az értékek és területek nevei vagy sem, illetve Nagy-Britannia mely országát helyezze középpontba a szoftver. Emellett egy külön menüpontban a térképet és a gyakorisági sávot alkotó színskálát és léptéket is beállíthatjuk, mindenkor igazodva az adatokhoz és azok további felhasználási kívánalmaihoz, megjelenítési környezetéhez.

A térképen részben a program saját, négy irányba mozgó panelével, részben az egér kattintására működő nagyítással-kicsinyítéssel navigálhatunk. A nagyítás mintegy 5000%-ig működik, ami különösen a gyakori előfordulású és emiatt vizuálisan zsúfoltan megjelenő neveknel használható ki hatékonyan. A térképek neve egyelemű kereséskor adott: a vizsgált család- vagy keresztnév; összetett keresés esetében viszont általunk szerkeszthető, egyénileg beállítható.

A térképes megjelenítés mellett a program felkínálja a táblázatos vagy grafikonos csoportosítási lehetőséget is, az utóbbit exportálási funkcióval. A mentés szintén felhasználóbarát, a kép méretétől az elrendezésen és az egészen 1000 x 1000 pixelig növelhető felbontáson át a magyarázó dobozok feltüntetéséig minden beállítható egyénileg. A kapott eredmények a nyomtatáson kívül vágólapra is helyezhetők, egyéb programokba másolással beilleszthetők.

Az adatbázis felhasználói felülete logikusan felépített, könnyen kezelhető, s a belső műveleteket minden aloldalon angol nyelvű súgó támogatja. A család- és keresztnévek keresése és térképes vagy táblázatos, grafikonos megjelenítése stabilan biztosított, a szoftver hosszú és intenzív terhelés közben sem futott hibára.

3. Felhasználása. A jogi licenc szerint a rendszerben tárolt adatok felhasználása csak magáncélú kutatáshoz engedélyezett. Ezzel összhangban az adatbázis korlátozott, vételhez kötött, az adatokhoz nem férhetünk hozzá szabadon. A szoftver a rendszerinformációk

alapján csak Windows operációs rendszerre optimalizált, emellett a futtatásához elegendő egy CD- vagy DVD-olvasó, illetve megfelelő képernyőfelbontás, minimum 1024 x 768 pixel. A program működtetéséhez telepítés vagy segédprogram nem szükséges, az elvárt minimális működési környezet az átlagosan felszerelt számítógépeken is lehetővé teszi a futtatását.

A 19. század végi népszámlálási adatok feldolgozása és elektronikus közzététele vizsgálhatóvá teszi a névtan kutatói számára a korabeli névállományt és annak területi vetületét, s egyúttal forrásként szolgálhat számos társtudomány számára. Az adatbázis adatai és megjelenítési lehetőségei alapján egyaránt végezhető például belső migrációra, valamint be- és kitelepülésekre vonatkozó vizsgálatok.

Mind a család-, mind a keresztnévek menüpont egyszerű keresési felületén rendezhető a címszavak gyakoriságuk sorrendjébe is, és e lehetőséggel különösebb erőfeszítés nélkül állíthatunk össze toplistákat vagy készíthetünk statisztikákat. A legegyszerűbb elrendezés segítségével megállapíthatjuk, hogy a legelterjedtebb 19. század végi családnévek (a változatokat külön számolva) a következők voltak: 1. *Smith* (421 703), 2. *Jones* (338 373), 3. *Williams* (214 437), 4. *Brown* (196 909) és 5. *Taylor* (191 104). A keresztnévek közül hat is meghaladta az egymillió névviselőt: 1. *Mary* (2 120 537), 2. *John* (1 920 010), 3. *William* (1 816 167), 4. *Elizabeth* (1 201 140), 5. *James* (1 098 587), 6. *Ann* (1 058 519).

Az adatok statisztikai elemzésével már eddig is többen foglalkoztak. A GEORGE REDMONDS és szerzőtársai jegyezte *Surnames, DNA, and family history* című monográfia (Oxford, 2011) megállapításai szerint például „1881-ben a népesség 40%-a mindössze 500 családnéven osztozott, ugyanakkor 10% mintegy 30 ezer különféle ritka családnévet viselt” (l. NÉ. 37: 277–280). Az adatbázisból kinyerhető térképeket, az adatok vizuálisan bemutatott földrajzi elhelyezkedését és gyakoriságát legújabbban a PATRICK HANKS és szerkesztőtársai által közzétett *The Oxford Dictionary of Family Names in Britain and Ireland* című reprezentatív kézikönyv is felhasználja (Oxford, 2016). E kiadványban a *The British 19th Century Surname Atlas* adott névhez kötődő térképlapjai is szerves részét képezik a családnévek szócikkeinek; a változatok, etimológia, elterjedtség és korai előfordulások mellett mutatva az 1881-es népszámláláskori gyakoriságot és megjelenési gócpontokat is. A kurrens és 19. századi adatok összehasonlításával lehetőség nyílik az egyes nevek terjedésének vizsgálatára is.

A családnévek elterjedtsége, a gócpont(ok)tól távolabb eső kisebb méretű és létszámú szigetcsoport(ok) megjelenése felhívhatja a figyelmet egy-egy család vagy távoli vidéken munkát vállaló, ott letelepedő személy Brit-szigeteken belüli mozgására. Az ilyen típusú sejtések a társtudományok, elsősorban a levéltári források – például születési, házassági, halálzási iratok – segítségével erősíthetők meg.

Az országba településeknek egyértelmű nyomaként szolgál az angol, skót és walesi hagyományos családnévektől és ortográfiai jellemzőktől eltérő, idegen hangzású nevek felbukkanása. Mivel az adatbázisban a feldolgozott nevekhez nem tartozik történeti-etimológiai háttér-információ, és ebből következően erre vonatkozó keresési lehetőség, csak külső források bevonásával lehet vizsgálatokat végezni e téren. Az 1881-es brit népszámláláshoz közeli időpontból magyar nyelvterületről nem rendelkezünk hasonlóan reprezentatív forrással, de az általánosan leggyakoribbnak vett magyar családnévek közül többet is megtalálunk az adatbázisban. Így például a *Kiss* 73, a *Papp* 17, a *Horvath* 7, a *Szabo* 4, a *Toth* 2, a *Farkas*, a *Fekete* és a *Varga* pedig 1-1 előfordulással található meg benne. Az adatbázis nyújtotta pillanatfelvétel nemcsak az országon belüli, hanem kívüli

mozgások, a kivándorlások vizsgálatában is felhasználható, például a Brit-szigetéről kitelepültek kibocsátó vidékének azonosításában.

Az adatbázis családnevek melletti másik pillére a mintegy 160 000 címszó köré rendezett keresztnévgyűjtemény. E hatalmas korpuszból a statisztikai elemzések mellett a földrajzi szempontokat is figyelembe véve – és szükség esetén a társtudományok forrásait is bevonva – vizsgálható például a felekezeti elkülönülésre jellemző névhasználat, a betelepültek hagyományörző névadási szokásai, valamint az akkori névdivat és annak gócpontjai, szinkrón terjedési irányai.

4. Hozzáférhetősége. A The British 19th Century Surname Atlas az angol nyelvterület, pontosabban Anglia, Skócia és Wales 19. századi névállományának hiteles és reprezentatív forrása; általános hozzáférhetősége mégis csekély. A szoftver többféle módon is megrendelhető online, a nagy könyvtárak katalógusaiban mégis alig találjuk nyomát. A mai lehetőségekhez igazodva a névatlasz használatát és láthatóságát növelné, ha például open access típusú vagy előfizetett adatbázisként online is elérhetővé válna az egyetemi és kutatóintézeti szféra számára. Ezzel párhuzamosan célszerű lenne szoftveresen támogatni a saját fiókok létrehozhatóságának, elmenthető kereséseknek és saját térképeknek az irányát is. A nevekhez kapcsolódó járulékos információk hiánya miatt az adatbázis tartalmi szempontból saját lábbon korlátozottan áll meg, de a The Oxford Dictionary of Family Names in Britain and Ireland című kiadvány teljességre törekvő háttér-információival együttesen sokféle vizsgálathoz kínál lehetőséget a brit család- és keresztnevekről.

SZABÓ PANNA

Eötvös Loránd Tudományegyetem
Egyetemi Könyvtár – Bölcsészettudományi Kar

VÖRÖS FERENC, Kis magyar családnévatalasz

Kalligram, Pozsony, 2014. 440 lap

A 2014-ben a pozsonyi Kalligram Kiadónál megjelent mű a jelenkori magyar családnévanyag kutatásában mérföldkőnek számít. Bár az igény, hogy a tulajdonnévi adatok földrajzi elterjedését térképek formájában láthassuk, régóta jelen van a magyar névkutatásban, eddig nem született ezt kiszolgáló összefoglaló mű a családnévanyagra vonatkozóan.

Az elmúlt években a magyarországi névföldrajzi kutatások intenzívebbé válását két fontos szempont is segítette: egyrészt az elektronikus formában rendelkezésre álló, a teljes magyarországi népességet magában foglaló adathalmazok, másrészt azok a térinformatikai módszerek, amelyek az adatok számítógépes ábrázolását lehetővé teszik. Az ezredforduló után ezek a kutatások nagy lendületet vettek: mind a történeti, mind a jelenkori családnévanyag diatopikus ábrázolásában úttörő eredmények születtek (különösen N. FODOR JÁNOS és VÖRÖS FERENC munkáinak köszönhetően). A névkutatók körében ismert az ezzel a tematikával foglalkozó (interdiszciplináris) konferenciasorozat is, amely Vörös Ferenc szervezésében 2010 óta évről évre összegyűjti a tulajdonnevek földrajzi varianciájával foglalkozó kutatókat – nemcsak a névtudománnyal foglalkozó kollégákat.